

9. Ulich, V. L. (2007). *Pedahohichni umovy formuvannya hotovnosti maybutnikh ofitseriv do upravlinskoyi diyalnosti. [Pedagogical conditions of formation of readiness of future officers for management activity]*. Khmelnytsky, 2007. 172 s. (in Ukrainian)
10. Chernyavskyy V. A. (1998). *Udoskonalennya systemy pidhotovky ofitseryskykh kadriv dlya prykordonnykh viysk Ukrainy [Improvement of the officer training system for the Ukrainian border troops]*. *Candidate's thesis*. Khmelnytsky, 1998. 231 s. (in Ukrainian)

Voloshin V. D. To the problem of implementation of the modern content of fire preparation and the personal security of future border officers

The article is devoted to the problem of professional training of future officers of the State Border Guard Service of Ukraine, in particular such varieties as fire training and personal safety. The state of urgency of the problem is analyzed. A dialectical approach the identification of contradictions has been applied to resolve this issue. The scientific literature was also analyzed: pedagogical works of scientists who studied the problems of both higher military education and education for civilian youth, in order to determine the main ways of improving the quality of vocational training in pedagogy. The key ways of realization of fire training and personal safety of future border guards are outlined: observance of the principle of integrative fire, legal and psychological training; intensification of the process of introducing innovations in pedagogical theory and practice; actualization of the positive awareness of professional training by future border guards as a personal and professional phenomenon; designing a system of information and technological support for fire training and personal security of future border guards. The contents of each of the above ways of realization of fire training and personal safety are disclosed. In this connection, the content of such categories as psychological training, legal training, information support system, motivational sphere of personality, training of representatives of scientific and pedagogical staff was analyzed. The conclusions of the conducted research are formulated. In order to confirm the relevance of the problem presented in the article, the author tried to highlight the issues that can be considered in the future, namely the factors that do not allow the modernization of the professional training of future border guards.

Key words: fire training, personal safety, educational activity, vocational training, future border guards, State Border Service, Border Protection, Border Protection and Protection.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.31392/2311-5491/2019-70.11>

Габорець О. А.

**ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ
У ФІЛОСОФСЬКІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ**

Розглянуто проблему вивчення особистості, процесу її саморозвитку та самовдосконалення в історико-філософському аспекті, охарактеризовано основні історичні етапи, а також проаналізовано праці вчених різних епох, присвячені проблемі формування самовдосконалення та філософським передумовам дослідження феномена самовдосконалення. Розглянуто проблеми розвитку й становлення означеного феномена у філософській спадщині.

У контексті дослідження автором подано коротку філософсько-історичну ретроспективу сприйняття феномена саморозвитку. Це пов'язано з тим, що різні філософські напрями пропонували різні погляди на проблему самовдосконалення. Різноманіття сучасних контекстів вивчення цієї проблеми знаходить втілення в роботах, котрі тлумачать феномен саморозвитку в рамках свого предмета дослідження. У філософських джерелах немає цілісної теорії саморозвитку особистості, але є матеріали, на основі яких можна простежити аспекти рішення досліджуваної проблеми. Також слід зазначити, що в науці накопичено певний теоретичний фонд знань про процес саморозвитку особистості.

Доцільно розглянути феномен саморозвитку з позицій основних розділів філософії:

- в рамках онтології можна виділити генезис саморозвитку, його філософський «базис» і психолого-педагогічну «надбудову»;
- гносеологія дозволяє досліджувати саморозвиток як процес самопізнання;
- аксіологія показує саморозвиток як процес засвоєння цінностей;
- за допомогою діалектики саморозвиток можна досліджувати як процес, природа якого внутрішньо суперечлива: за його підсумками особистість може набути набір як позитивних, так і негативних якостей, досягти успіху або прийти до краху;
- синергетика розглядає саморозвиток в тісному зв'язку з самоорганізацією і системністю як фундаментальними властивостями відкритої системи, прикладом якої може бути людина.

Ключові слова: філософські погляди, самовдосконалення, особистісне самовдосконалення, самовиховання, саморозвиток, самосвідомість, особистість, розвиток, саморозвиток, самопізнання.

Характерною рисою сьогодення є усвідомлення важливості й значущості виховання творчої особистості, яка постійно прагне до саморозвитку, самовдосконалення й самореалізації. Філософський погляд на проблему формування самовдосконалення сприяє пробудженню зацікавленості до знання, актуалізації накопиченого досвіду з цього питання та дозволяє проаналізувати чинники, що впливають на цей процес.

На початку XXI століття урізноманітнюються філософські, психологічні педагогічні погляди, з'являються нові підходи до вивчення складних педагогічних явищ, неперервно розширюється базис поняття самовдос-

коналення. За таких умов важливим є дослідження становлення й розвитку феномену самовдосконалення у філософії, психології, історії педагогіці, що забезпечує цілісність і багатоаспектність наукового пошуку, відображає інтеграцію наукових знань і наукових напрямів.

Проблема самовдосконалення, саморозвитку, становлення цілісної особистості завжди хвилювала прогресивно мисляче суспільство, була й залишається його незмінною супутницею. Усвідомлене самовдосконалення особистості та її духовне зростання – категорії вічні, притаманні всім епохам та історичним періодам. Саме осмислення сутнісного духовного ядра й відтворення цілісного образу процесу самовдосконалення особистості із філософського погляду становить метатеоретичне підґрунтя та методологічну передумову його педагогічного розуміння, а філософія розглядається як метатеоретичне підґрунтя педагогічного розуміння феномену самовдосконалення.

Генезис феномену «самовдосконалення» зумовлений конкретно-історичним змістом праці людини над собою, рівнем її теоретичного осмислення, що призводить до наповнення цього поняття, спочатку обмеженого за обсягом (моральнісне самовдосконалення), бідного за змістом [3, с. 54].

Проблема самовдосконалення має міждисциплінарний характер, тому для визначення особливостей процесу формування самовдосконалення особистості важливе значення має урахування різних філософських і психолого-педагогічних підходів до розуміння сутності цього багатогранного явища.

Понятійний базис проблеми самовдосконалення особистості бере свої витoki ще з піфагорійської общини, створеної Піфагором та його учнями, яка мала на меті освоєння практичних методів очищення душі й морального вдосконалення. Піфагорієць Архит вважав, що «знання, придбане самостійно, засвоюється міцніше і є більш довговічним», тому у піфагорійських общинах привчали до самостійного подолання труднощів у пізнанні [4, с. 3].

Давньокитайський мислитель Конфуцій першим в історії звеличив роль людини. На його думку, людину одухотворяє здатність осмислення власного життя. Він стверджував, що перш ніж навчити інших, необхідно потурбуватись про самовдосконалення. «Будь майстром не ремесл, а власного серця, досягти сенс життя в самозаглибленій роботі свідомості, для якої не потрібно ні технічні знаряддя, ні влада» – головний заповіт мислителя [1, с. 17]. Педагогічні погляди Конфуція знайшли відображення у творі «Лунь юй» («Бесіди і судження»). Ось цитата з цього твору: «... якщо ж не можеш удосконалити себе, то як же зможеш удосконалити інших людей?» [2, с. 23].

Здійснення самовдосконалення, на думку античних філософів, відбувається завдяки індивідуальній творчості та її неповторності. У цьому контексті постає Сократ, його філософські погляди, діяльність, незвичайна життєва доля хвилює думки та почуття. Доказом цього є думка К. Маркса, який вважав Сократа субстанціональним індивідом, який стоїть у центрі руху філософії [6, с. 150]. Він, так би мовити, актуалізував проблему людського самовдосконалення завдяки заглибленню у філософію людини: «Пізнай самого себе» (Nosce te ipsum) – пізнавати свій шлях, істину та можливість. Зрозуміти цю думку, зробити з неї висновки, знайти практичне застосування судилося тільки великому Сократу, який прийшов до підсумкової думки: «Я знаю, що я нічого не знаю». Як же зрозуміти це? Самовдосконалення у Сократа – це процес, що триває протягом усього свідомого життя.

Колосальної сили імпульс до дослідження себе й інших знайшов своє відображення в цих словах. Він – неспокійний, напружений і безстрашний – відкрив особливий рід знання – знання про незнання, яке вносить занепокоєння в духовне обличчя індивіда, змушує його сумніватися в непогрішності досягнутих знань, викриває невігластво і пробуджує потребу в новому знанні.

Знання, навіть досить великі без знання про незнання, є завмерлими. Це гальмує саморозвиток. Такі знання створюють ілюзію уявного благополуччя, присипляє пізнання.

Це рівною мірою належить не тільки до будь-якого роду людської діяльності, включаючи шахи, а й до самопізнання. Якщо людина не знає себе і не намагається дізнатися, то таке невігластво також небезпечно, як і невігластво в сфері пізнання зовнішнього світу. Воно створює застій в моральній самосвідомості і в духовному розвитку людини.

Сократ говорив: «Адже тим-то і небезпечно невігластво, що людина і не прекрасна, і недосконала, і не розумна цілком задоволена собою». Так народжується самозаспокоєння, достаток людини мізерністю свого духовного світу, некритичного ставлення до себе самого. Сократ же безперестанку відчуває себе та інших, вчить людей задавати самим собі питання і критично ставиться до себе. Вимагає постійно тримати в напрузі інтелектуальні сили.

Кінцева мета самовдосконалення особистості – це моральне піднесення її розуму. А гармонійне поєднання знання і моральності утворюють вищу чесноту – мудрість. Так вважав Сократ.

Філософу належить відкриття «специфічного знання про незнання». Самопізнання, дослідження своєї особистісної сутності – це вже школа інтелектуального самовдосконалення: «Знання про незнання вносить хвилювання в духовний світ індивіда, змушує його сумніватися у повноті й непогрішності досягнутих знань; воно збуджує затхлий спокій самовдоволеного всезнайства, нещадно викриваючи та розвінчуючи невігластво. Водночас збуджуючи потребу в новому знанні, у скасуванні виявленого невігластва. Таким чином, перед людиною відкривається проблемність її інтелектуальної діяльності та всього духовного життя» [7, с. 86]. Отже, «знання про незнання» є застиглими, такими, що зупинилися. Вони не мають внутрішнього імпульсу,

джерел саморозвитку. Ці знання відповідно до логіки Сократа ущербні. Суб'єкт з такими догматичними знаннями втрачає намагання до поновлення, він зупиняється у своєму розвитку. Доходимо висновку, що самовдосконалення в Сократа створюється з визнання проблемності пізнання та самопізнання, ставлення до світу, проблемності всього життя людини. Теоретичний аналіз основних положень учення великого філософа веде до розуміння того, що домінантами філософії Сократа є пошуки істини, основ моральності: «Чим менше людині потрібно, тим вона ближче до богів». Життєстверджувальним мотивом звучить оптимістична думка філософа про віру в людські сили та потребу в самовдосконаленні: «Задовольняйся справжнім, але прагни кращого» [8, с. 77]. Постійне прагнення до розвитку, напруження інтелектуальних сил – основні принципи сократівської теорії: «Хто хоче здвинути світ, хай здвине себе», – наголошує філософ. Самовдосконалення Сократа має інтелектуальний характер: «Висока культура розуму, дисципліна, зібраність думки, її зосередженість і мобільність стоятимуть у центрі. Але все це становить інструментальний бік, «технологію» сократівського самовиховання. Метою самовдосконалення особистості, за Сократом, є моральне піднесення її розуму. Піднесення розуму до такого ступеня, коли в ньому гармонійно поєднується знання й моральність, створює найвищу в розумінні Сократа добродієність – мудрість [8, с. 88].

Для Аристотеля ідея людського самовдосконалення – символ античного раціоналізму, який стверджував, що вище благо і щастя, доступне кожному, – це удосконалення себе як людини. На думку філософа, щастя не означає просто жити (і рослини живуть), не просто відчувати (і тварини відчувають). Він вважав, що щастя полягає у розумовій діяльності, узгодженій з чеснотою. Рух до досконалості, стверджував мислитель, неможливий без вільного вибору, розум дає можливість знайти «точну міру», серединний шлях між крайнощами, а людина, котра досягла досконалості, перебуває в гармонії з собою і не знає докорів сумління [5, с. 56].

Особливу увагу Аристотель акцентує на духовно-моральних силах, на вдосконаленні її життя, на досягненні людиною найвищого блага, на реалізації сенсу людського життя та призначення: «У галузі «діяльності», що зв'язана зі свободою волі, людина «вибирає» себе, «створює» себе в якості моральної і розумної істоти, тобто особистості, що підкорює свою поведінку й спосіб життя з моральним ідеалом, з уявленнями і поняттями про добро та зло... Тим самим Аристотель визначив предмет науки, яку назвав етикою» [9, с. 67].

Визначним духовним фактором середньовічного мислення стало вчення Аврелія Августина. У його працях гідне місце посідає етична проблематика: вона є предметом дослідження (трактат «Про вільний вибір»), моральна тема прослідковується у творах «Сповідь» та «Про Град Божий». Мислитель вважав, що самовдосконалення починається із усвідомлення себе та свого місця у світі, при цьому вільна воля дає можливість людині обирати свій подальший життєвий шлях і відрізняє її від тварин.

Отже, етико-філософські системи античного періоду під час розгляду питання самовдосконалення акцентують увагу на діяльнісному аспекті людського життя. Досліджуване питання набуває суспільного характеру, що дає змогу самовдосконалюватися через оволодіння духовно-моральними чеснотами, внутрішньою свободою для втілення в життя практично-перетворювальних ідей і концепцій удосконалення суспільства. «Загалом філософія самовдосконалення античного періоду (V – IV ст. до н.е. – I – III ст. н.е.) досить плинна: від морального інтелектуалізму Сократа, сократівських шкіл до еkleктизму, епікуреїзму й пізнього стоїцизму, принципи досконалості набували все більше практичних, прагматичних ознак» [10, с. 88]. На підставі теоретичного аналізу філософських течій античності можна стверджувати, що саме культура античної епохи стала «колискою» ідеї самовдосконалення. Основними принципами новонародженої теорії досконалості стали, з одного боку, чуттєвість, що має відношення до моральної природи людини й суспільства, а з іншого – раціональний практицизм. У розгляді ідеї самовдосконалення дослідники [10, с. 87] виділяють два морально-філософські напрями: раціонально-практична етика з пріоритетом суспільного блага цілого (Конфуцій, Сократ, Аристотель); суб'єктивно-духовна моральність з акцентом на розвиток принципів індивідуальних чеснот, зорієнтована на глибинну основу особистості (Піфагор).

Сьогодні ряд теоретичних проблем саморозвитку, зокрема самовдосконалення особистості, потребує збалансованого з часом підходу і відстає від потреб практики, яка на етапі трансформації сповненого невизначеності суспільства, коли від особистості дійсно і реально залежить майбутнє, має першочергове значення. Важливим видається виявлення особливої природи самовдосконалення, його сутності та змісту в сучасних умовах; визначення його місця серед інших процесів саморозвитку особистості; обґрунтування основних детермінант самовдосконалення особистості. Самовдосконалення особистості перестає бути просто антропологічною проблемою, а перетворюється на одну із найважливіших і значущих соціальних, що потребує адекватного осмислення і вирішення.

Використана література:

1. Конфуцій: [Сб. ізречень Конфуція та тексти пам'ятників конфуціан. пед. мысли] / сост. и авт. предисл. Малявин В. В.; [Коммент. Ямбурга Е.А.]. Москва : Амонашвили, 1996. 175 с.
2. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в. : учебное пособие для педагогических учебных заведений / под ред. Академика РАО А. И. Пискунова. 2-е изд., испр.и дополн. Москва : ТЦ «Сфера», 2001. 512 с.
3. Лозовой В. О., Сідак Л. М. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці. Харків : Право, 2006. 255 с.

4. Горбачев В. Г. История философии [учебное пособие]. Брянск : Курсив, 1998. 336 с.
5. Гладкова В. М., Пожарський С. Д. Основи акмеології : підручник. Львів : Новий світ – 2000, 2007. 320 с.
6. Маркс К. Различие между натурфилософией Демокрита и натурфилософией Эпикура. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. в 50 т. 2-е изд. Москва : Политиздат, 1955
7. Донцов И. А. Самовоспитание личности: Философско-этические проблемы. Москва : Политиздат, 1984. 285 с.
8. Платон. Апология Сократа / Платон. Собр. соч. : в 4 т. / Платон. Москва : Мысль, 1990. Т. 1. 1990. С. 70–111.
9. Кессиди Ф. Х. «Теория» и «сознательная жизнь» в древнегреческой философии. *Вопросы философии*. 1982. № 6. С. 65–73.
10. Ковальчук І. Л. Самовдосконалення як чинник подолання відчуження: філософсько-антропологічний аналіз : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04 / Ковальчук Ірина Леонідівна. Луцьк, 2009. 212 с.

References:

1. Konfucij: [Sb. izrechenij Konfucija i teksty pamjatnikov konfucian. ped. mysli] Confucius: [Sat. Confucius sentences and texts of Confucian monuments. ped. thoughts] / comp. and auth. past Malyavin V. V.; [Comment. Hamburg EA]. Moscow : Amonashvili, 1996. 175 p.
2. Istorija pedagogiki i obrazovanija. Ot zarozhdenija vospitanija v pervobytnom obshhestve do konca HH v. [History of pedagogy and education. From the birth of upbringing in primitive society to the end of the twentieth century]. *A textbook for pedagogical institutions* / ed. RAO Academician A.I. Piskunova. 2nd ed., Amended and supplemented. Moscow : TC «Sphere», 2001. 512 p.
3. Lozova, V. O., Sidak, L. M. (2006). *Self-development of personality in philosophical reflection and social practice [Samorozvitok osobistosti u filozofs'kij refleksii ta social'nij praktici]*. Harkiv : Law, 2006. 255 p.
4. Gorbachev V. G. *Istorija filozofii [uchebnoe posobie]*. History of philosophy [textbook]. Bryansk: Italics, 1998. 336 p.
5. Gladkova V. M. *Osnovi akmeologii : pidruchnik*. [Fundamentals of acmeology: a textbook] / V. M. Gladkova, S. D. Pozharsky. Lviv : The New World. 2000, 2007. 320 p.
6. Marx K. The difference between the natural philosophy of Democritus and the natural philosophy of Epicurus. Marx K., Engels F. Soch. in 50 volumes – 2nd ed. Moscow : Politizdat, 1955
7. Dontsov, I. A. Self-education of personality: Philosophical and ethical problems. Moscow : Politizdat, 1984. 285 p.
8. Plato. Socrates' / Plato's Apology. Collection. op. : in 4 volumes / Plato. Moscow : Thought, 1990. Т. 1. 1990. P. 70–111.
9. Cassidy F.X. «Theory» and «Conscious Life» in Ancient Greek Philosophy / F. Kh. philosophy. 1982. № 6. P. 65–73.
10. Kovalchuk IL Self-perfection as a factor of overcoming alienation: philosophical and anthropological analysis: diss. ... cand. philosopher. / Kovalchuk Irina Leonidovna. Lutsk, 2009. 212 p.

Haborets O. A. The problem of forming self-improvement in the philosophical scientific opinion

The article deals with the problem of the study of personality, the process of its self-development and self-improvement of the personality in its historical and philosophical aspect, describes the main historical stages, as well as analyzes the works of scientists of different epochs, devoted to the problem of formation of self-improvement and philosophical study of philosophical and philosophical studies. The problems of development and formation of a certain phenomenon in the philosophical heritage are considered.

In the context of the study, the author presents a brief philosophical and historical retrospective of the perception of the phenomenon of self-development. This is due to the fact that different philosophical directions offered different views on the problem of self-improvement. The variety of contemporary contexts for the study of this problem is embodied in works that interpret the phenomenon of self-development within the scope of their subject of study. In philosophical sources there is no comprehensive theory of self-development of the personality, but there are materials on the basis of which can be traced aspect solutions to the problem under study. It should also be noted that a certain amount of theoretical knowledge about the process of personality self-development is accumulated in science.

It is advisable to consider the phenomenon of self-development from the standpoint of the main sections of philosophy:

- *within the ontology it is possible to distinguish the genesis of self-development, its philosophical «basis» and psychological and pedagogical «superstructure»;*
- *epistemology allows you to explore self-development as a process of self-knowledge;*
- *axiology shows self-development as a process of assimilation of values;*
- *through dialectic self-development can be explored as a process, the nature of which is internally contradictory: according to its results, a person can acquire a set of both positive and negative qualities, to succeed, or to collapse;*
- *synergetics considers self-development in close connection with self-organization and systematicity as fundamental properties of an open system, an example of which can be a person.*

Key words: *philosophical views, self-improvement, personal self-improvement, self-education, self-development, self-awareness, personality, development, self-development, self-knowledge.*